فەلسەفەکاری کۆنت–سپۆنڤیل
لەنێوان دانایی و پزیشکی دا
بەشی 17 … ئازاد حەمە

“” قوتابخانەی فەیلەسوف عیادە (کلینیك) ی پزیشکە””
ئەپیکتێتەس Epictetus

سەرەتا: چاندنی فەلسەفە لە کۆمەڵگە هەڵکردنی ڕووناکییە. دەرکەوتنی ئەم ڕووناکییەش لەڕێگای نووسینی فەلسەفییەوە، کە تەقەلایەکە بۆ پایانهێنان بە گرفتەکانی مرۆڤ، پێویستی تاك و کۆمەڵگەیە. هەردەم فەلسەفە بەدوای هەلێکدا دەگەڕێت تا قسەی خۆی لەمەڕ ئەو گرفتانە بهێنێتەگۆڕێ کە ڕووبەڕووی مرۆڤ دەبنەوە. گرفتەکان بۆچوونەکانمان پەرتدەکەن، پرسی نوێ دەخوڵقێنن و مشتومڕی تازەش دروستدەکەن. هەر لەم ڕووەوە پەیبەوە دەبەین کە فەلسەفە بیرکردنەوەیە، پەتای کۆرۆناش واتە هەمووان. کەواتە لە هەنووکەدا فەلسەفە کە لە پەتای ناوبراو قسەدەکات لە هەمووان بیردەکاتەوە. لێرەوە پزیشکی دەبێتە باسی هەمووان. لەبەرئەوە هەر لەم دەستپێکەوە دەپرسین: لە کوێی پزیشکیدا بەدوای دانایی (حیکمەت) Wisdomدا بگەڕێین؟ وەکیتر، پزیشکی پێویستی بە فەلسەفە هەیە؟ قەرزاریی فەلسەفیی پزیشك لە قازانجی کێیە؟ نەخۆش یان پزیشك؟ بۆ زۆرێکمان ڕوونە کە فەلسەفە و دانایی لە پێکەوەبوونیان لەتەك یەکدا مانا بەیەك دەدەن. دانایی کە ئامانجە سەرووی فەلسەفەیە. ئەگەرچی کۆڤید-19 تاقانە پەتا نییە، بەڵام زۆرێك تەڕامان و بیرکردنەوەی جۆراوجۆر، لێکدانەوەی ئاوارتە و خێرای لە فۆڕمی پرسیار خستەوە. چەند بایۆلۆژیست و پزیشك قسەیانتیاکرد ئەوەندەش فەیلەسوفەکان لەو بارەوە قسەکەربوون. ئەوەی فەلسەفە قسەی تیاکرد جیابوو: پرسیار لەسەر مەرگ، لێکەوتە بووناوییەکانی کەرەنتین، جەستە، دابڕان و ..هتد کەوتنە ناواخنی قسەکانەوە.

جێگای سەرنجە لەژێرسایەی ئەم ناونیشانە ““کۆنت–سپۆنڤیل” Comte-Sponville: فەلسەفەکاری لەنێوان دانایی و پزیشکی دا” بە چەشنێکی تر ناواخن بەم بەشە نووسینەمان دەدەین کە بە هزری کۆنت–سپۆنڤیل سەبارەت بە کۆڤید-19 تایبەتە. لێرە ئەوە دەخەینە ڕوو، بەپێی بیرکردنەوەی فەلسەفیی بیرمەندی فەرەنسی کۆنت–سپۆنڤیل قوربانیدان بە ئازادی لەپێناو تەندروستی [illegible]، کەرەنتین ناشێت کۆیلایەتی بەنێت:”لە نەخۆشی ناترسم لە کۆیلایەتی دەترسم”. مەترسیدارە

بایەخدان بە پزیشکی کاتێك لەسەر حسێبی ئازادی، بەختەوەری و دادپەروەری بێت.
کەوا بێت چیمان لە هەگبەی ئەم باشە داناوە؟ بۆچوونی کۆنت–سپ□نقیل بۆ دانایی دەکەین بە بناغە لەم بەشە تا ئەوە بخەینەڕوو کە دانایی دەروازەی بەختەوەرییە. بۆ گەیشتنیش بە بەختەوەری ،لەسەر دەستی ئەم بیرمەندە، بە تونێلی دانایيا تێدەپەڕین. ئەمەش فەلسەفەی کۆنی یۆنانمان بیردەخاتەوە (ئێپیکۆریەکان)، کە لەوێندەرێ دانایی پێوەری ڕاستەقینەی بەختەوەرییە. بۆ بەختەوەری؟ لەبەرئەوەی بەختەوەری ش□□ی □□ای و غەممان بۆدەکات. بۆچوونەکانی ئەم بیرمەندە لەو بارەیەوە واشمانلێدەکات لە هەندێك شوێن، لەڕێگای قسەکردن لەسەر دانایی، قسە لە چێژ، ئازادی، ڕەوشت، مەرگ بکەین (ئەوەیان ل□ بەشی 18 دێینەوەسەری). ب□ بۆچوونی کۆنت–سپ□نقیل فەلسەفە مەیلی بۆ دانایی هەیە، واتە مەیل بەرەو ژیانێکی زۆرتر ڕوون، پتر ژیر، ئازاد و بەختەوەر. فەلسەفە پەیوەندی بە بیرکردنەوەی باشتر و باشترکردنی ژیانەوە هەیە. بۆیە دەپرسین دانایی چییە؟ دانایی بریتییە لە ئەوپەڕی بەختەوەریی لە ئەوپەڕی ڕوونیدا. غەمێکی ڕاستەقینە باشترە لە خۆشیەکی درۆ. هیچ شتێکیش لە خۆشیەکی ڕاستەقینە خۆشتر نییە. هەر ئەو□ش □استی خۆشەویستی(سپینوزا) و خۆشەویستی ڕاستەقینە. هاوکات کە دانایی ناشێت لە تەندروستی دا پووختبکرێتەوە پزیشکی دێتەگۆڕێ، موخابن گشت پزیشکیش لە تەندروستیدا چڕناکرێتەوە. لەکوێی پزیشکیدا بەدوای دانایی دا بگەڕێین؟ مەگەر ئێپیکتێتۆس Epictetus وتەنی"" قوتابخانەی فەیلەسوف عیادە (کلینیک) ی پزیشك"" نییە! لە دانایی پزیشك و دانایی فەیلەسوف چی بەرھەمدێت؟ دانا پێویستی بە فەلسەفەکردن نییە، ئەمە ب□ پێی کۆنت-سپ□نقیل، ئەی پزیشك ئەو پێویستییەی نییە؟

پەیکەربەندی ناو دانایی

پێش ئەوەی بێینەسەر باسی"پزیشکی پێویستی بە فەلسەفە هەیە؟" ب□ پێویستی دەزانین جیاوازی لەنێوان دانایی (حیکمەت) Wisdom و فەلسەفە دا بکەین. تێگەیشتن لە دانایی لە ڕوانگەی فەلسەفی ئاندرێ کۆنت–سپ□نقیلەوە وامانلێدەکات لە ڕەچەڵەکی وشەی فەلسەفە بەئاگابین. دانایی کە بابەتێکی گەرمی فەلسەفییە و مشتومڕی قووڵی فەلسەفیشی لە مێژووی فەلسەفەی ڕۆژئاوا ل□ب□ارەوەکراوە لە پەرتووکی""خستنەڕووی فەلسەفە""ی ئەم بیرمەندە فەرەنسییە شیاوی بۆ پەردە هەڵماڵین لەسەر ئەو جۆرە پرسیارە هزرییانە دەدۆزرێتەوە کە

فەیلەسوفە هاوسەردەمەکانی کاریان لەسەر نەکردووە. وشەی فەلسەفە philosophia لە لەکسیکۆنی یۆنانی پێکهاتەیەکی دیاریکراوی خۆی هەیە کە بەمانای خۆشەویستی بۆ دانایی دێت. ئەدی دانایی چییە؟ مەبەستلەی زانینە؟ جا بێت و بابەتەکە بەم شێوەیە بێت دانایی ئەوەیە کە لە یۆنانی بە Sophia و لە لاتینی بە sapientia دێت. ئەمەش زۆربەی فەیلەسوفە مەزنەکان لە هێراکلیتسەوە بەو جۆرە ناوزەدیانکردووە. دانایی بۆ ئەفلاتون، سپینوزا ،ستۆیستەکان، دێکارت، کانت، ئەپیکۆر، هەمیشە بە هزر، ژیری و زانینەوە لکاوە. بەشێوازێکی تر، دانایی هەردەم بە جۆرێك لە زانینەوە گرێدراوبووە کە هیچ زانستێك ناتوانێت ڕاستەقینەییەکەی بسەلمێنێت یان هیچ ئەزموونگایەك ناکارێت تێستیبکات. ئەمەش لەبەرئەوەی کە دانایی جۆرە زانینێکی پراکتیکییە نەك تیۆری، بە ژیانەوە پابەندە نەك بە زانستەوە. زۆرجاریش یۆنانییە کۆنەکان دانایی تیۆری یان تێڕامانیان Sophia لەگەڵ دانایی پراکتیکیدا phronesis هاوشانی یەکدیکردووە، لەکاتێکدا کە تێڕامانی ڕاستەقینە(خودی دانایی) بریتییە لە کۆکردنەوەی هەردوو لایەنەکە.

لەو گفتوگۆیەی کۆنت-سپۆنڤیل تایبەت بە چییەتی دانایی وەگەڕیدەخات بە پاڵپشتی بۆچوونێکی ئەریستۆ پێداگیری لەو بینینە دەکات کە دانایی نە زانستە و نە تەکنیك. شتێکیشە کەمتر پشت بە ڕاستەقینەیی دەبەستێت و زۆرتر بریتییە لەو شتەی کە باشە بۆ خودی خۆ و بۆ ئەویتریش. کەوابێت دەشێت بوترێت: دانایی زانینە؟ گومانیناوێت کە دانایی، بە قسەی کۆنت-سپۆنڤیل، زانینە. ئەڵبەتە زانینی ئەوەی کە چۆن بژیین. ئەمەش کە دانایی لە فەلسەفە جیادەکاتەوە، بەزۆریش بە مانای چۆنیەتی بیرکردنەوە دێت، بەڵام فەلسەفە هیچ مانایەکی نییە تا لە دانایی نزیکنەبێتەوە. بەنزیکبوونەوەی فەلسەفە لە دانایی مانا بەخۆی پێدەدات. ئەمەش پەیوەندی بەوەوەیە کە باش بیرکردنەوە باش ژیان دەگەڕێنێت. ئەمەش وادەکات فەلسەفە بکەین. مۆنتاین Michel de Montaigne وتەنی فەلسەفە ئەو زانینەیە کە بۆ ژیان ئامادەمان دەکات. هەر ئەمەش کە بیرمانچەتەوە. لەبەر ئەوەش کە دانا نیین زۆرترین پێویستیمان بە فەلسەفەکردن هەیە. بەبۆچوونی کۆنت-سپۆنڤیل دانا پێویستی بە فەلسەفەکردن نییە. دانایی ئامانجە و فەلسەفەش ئەو ڕێگایەیە کە بە گەیشتن بەو ئامانجە دەگیرێتەبەر. بەئەوەی فێربین چۆن بژیین دەبێت فریای ئەو ژیان تەژیانە بکەوین. لێرەوە قسەکانی مۆنتاین زۆرتر کاریگەر دەبن و ،کۆنت-سپۆنڤیل ئەو فریاکەوتنە بەوە ڕووندەکاتەوە کە پێوستمان بە فێربوونی ژیانە پێش ئەوەی دواکەوین. فێربوونی مردنیش لە تەك فێربوونی ژیان دادەنێت. چ ژیان و چ مردن ، بەپێی

مۆنتاین، پێویستی بە فێربوونە. مانادارە لێرە ئەو قسەیەی مۆنتاین بە نموونە بهێنینەوە کە دەڵێت: تۆ نامریت لەب□ر□ئ□وەی نەخۆشیت، لەب□ر□ئ□وەی کە دەژیت. بۆیە فەلسەفە لەم حا□□□ت□دا پەناگا یە.

کۆنت–سپ□نقیل بە پێچەوانەی مۆنتاین پێیوایە فەلسەفە بەبێ جیاوازی بۆ گشت تەمەنێك پێویستە. بەلاشیەوە سەیرە ئەوانەی دەیانەوێت فێری ماتماتیك، فیزیا، مێژوو و ئاوازی موزیکی بن یان ئەوانەی دەبنە پزیشك و ئەندازیار، لە فێربوونی فەلسەفە دووردەخرێنەوە و فەلسەفەش ناخرێتە پرۆگرامی خوێندنیانەوە. قسەکانی کۆنت–سپ□نقیل بۆپەر□ پێدانە بەو تێگەیشتنە مۆنتاینیەی کە پێویستە فەلسەف□ بکەین پێش درەنگکەوتنمان. کەوا بێت فەلسەفەکردن کاتی خۆی هەیە و مەرجە ئەو کات□ ب□د□زینەوە و فریای فەلسەفەکردنەکەمان بکەوین. فەلسەفەکردنەکەمان مایەی بەختەوەربوونیشمانە. لێرە ئەم فەیلەسوفە فەرەنسییە فەلسەفەکردن بە ژیانژیانێکی ئازاد و بەختەوەرەوە گرێدەداتەوە. کۆنت–سپ□نقیل لەڕێگای سپینوزا و مۆنتاین و بیریارە گەورەکانی ڕۆشنگەریشەوە هانماندەدات لە بەدەستهێنانی دانایی بوێربین، پێویستیشناکات زیادلەپێویست چاوەڕوانبین تا بە بەختەوەری بگەین. با زوو پێیبگەین. هەمیشە کات بۆ فەلسەفەکردن شیاوە (ئێپیکۆر).

لەوەی لایسەرەوە ئەوە حاڵیدەبین، گەیشتن بە دانایی ناشێت دواخەین.

کۆنت–س□پ□نقیل دەپرسێت ئەوە کامە داناییە کە مەبەستە زوو پێیبگەین؟ ئایا دانایی چێژە، ئەوەی ئ□پ□یکۆر Epicurus باسیدەکرد؟ یان دانایی ویستە ،ئەوەی ستۆیکستەکان(مەبەست فەلسەفەی Stoicism□) قسەیان تیاکردووە؟ یاخود دانایی گومانە،کە گومانخوازەکان جەختیانلێکردووە؟ یان دانایی زانین و خۆشەویستیە، ئەوەی سپینوزا باسیکردووە؟ یاخود دانایی ئەرك و هیوایە، هەروەك کانت گرنگیداوەتێ؟ ئەم لایەنانە جیاوازی بینینی فەلسەفە بۆ گەیشتن بە دانایی نیشاندەدەن. دانایی هەر چۆنێك بێت زۆربەی فەیلەسوفانی والێکردووە لەسەر ئەوە کۆکبن کە دانایی پەیوەندی بە جۆرێك لە بەختەوەری، دڵنیایی یان ئاشتیەکی ناوەکییەوە هەیە. دانایی جیایە لە غەم، دەبەنگی و ئازار کە مر□ق پ□ویستی پێیان نییە. لێرەوە دەشێت ئەوە بوترێت کە فەلسەفەکردن فریادڕەسە و هەنگاویشە بۆ دورکەوتنەوە لە غەم، دەبەنگی و ئازار، کە هەرهەموو ئەوانە هێرشنبەرن بۆسەر خۆشی و دڵنیایی مر□ق. ئ□وەی کە لەگەڵ دانایيدا یەکناگرێتەوە و خۆی وەك کۆسپێك لەبەردەم دانایيا نیشاندەدات گەوجییە (دەبەنگیی). باشە ژیانی مر□ق چ پێویستیەکی بە داناییە کە تەمەن کورت بێت و کات زۆر بەدەستەوە نەبێت؟ شەڕی نێوان ژیری و دەبەنگی بە قازانجی کام لا لە ژیانی مر□قا تەواودەبێت؟

کۆنت–سپۆنقیل فەلسەفەکردن دەکاتە هیوایەك بە دەربازبوون لە دژواری و نادڵنیاییەکانی ژیان، عەقڵگەرایش بێ بەهادەکات گەر نەکارێت ژیانمان ڕوناکبکات و لە دەبەنگی بەدورمانخات. عەقڵ قورسای خۆی هەیە، بەعەقڵییەکی زۆریش لە ژیانی زانایان و فەیلەسوفان بەدیدەکرێت. بۆیە بیرکردنەوە باشترین چارەسەرە، بیرکردنەوە لەوەی کە خراپ و لاواز نەژییین. لەم ڕێیەوە کۆنت–سپۆنقیل پێی بە ئەوە دەبات چ دانایی و چ فەلسەفە شتگەلێکی تایبەتن و پەیوەندیان بە خودی، تایبەتمەندی، کەسەکەوە هەیە. نە دانایی بە خاوەنسازی دەزانێت و نەش فەلسەفە بە ئاین و بە ڕەوشت دەزانێت. ئەوەی زێدە گرنگە ئەوەیە کە مرۆڤ دەستبەرداری ئازادی، ئاگای و بەختەوەری خۆی نەبێت.

پرسیارە گرنگەکە لێرە ئەمەیە: چۆن ئەم ژیانە بژێین؟ ئەمە ئەو پرسیارەشە کە هەمیشە ڕووبەڕووی فەلسەفە بووەتەوە. پێدەچێت وەڵامەکە دانایی بێت، بەڵام داناییەکی بەرجەستە، ژیاندۆست و پراکتیکی. دانایی داوامانلێدەکات پتر پراکتیکی بین. لێرە کۆنت–سپۆنقیل بە وتنەکی کامۆ (چاترە بوترێت کامی) Albert Camus و کاقایێس Jean Cavaillès دەگێڕێتەوە: بە ئەوەی واقیع بگۆڕێین پێویستمان بەوەیە مامەڵە لەتەك ئەو واقیعە دا بکەین کە دەیکەیین. دانایی بەمجۆرە بێت یۆتۆپیا نییە. خەونی دانایی نزیکبوونەوەیە لە ڕاستی و پراکتیك. واتە دانایی داوامانلێدەکات وێڕناوی نەبین و زۆرتر کار بۆ گۆڕین بکەین.

کەمبایەخ نییە ئەوەش بڵێین کە کۆنت–سپۆنقیل لە ڕێگای پرسیاری دانایی چییە؟ گرینگی ئەم بابەتە لەناو فەلسەفە بە ئەندازەیەك دەخاتەڕوو، کە ناشێت بە چەمکگەلێکی وەك بەختەوەری، ژیری، ئازادی و خۆشەویستیەوە نەبەستێتەوە. دانایی دەکات بە ژیانێکی بەختەوەر لەناو ژیانێکی ڕوونا. تەنانەت فەلسەفەکردنیش کۆششێکە بۆ چاکترکردنی ئەو ژیانە بەختەوەرە. فەلسەفەکردن چەنەبازی و شەڕە زاراوە نییە، گەڕانە بەدوای خۆشی ژیانا. خودی دانایش ئامانجە، ئامانج بۆ ژیانێکی بەختەوەر. چەنیەتی بیرکردنەوە و چەنیەتی خۆشەویستیکردن داوامانلێدەکات لە فێربوون بگەیین. بە ئەوەی بەختەوەربین فێربین پێویستە فێربین بیربکەینەوە و فێربین خۆشەویستیبکەین. ئەمەش فەلسەفەکردن کە هەنگاوە بۆ ئامانجە گەورەکە کە داناییە. لێرەوە ڕێگای تەندروستی دەگرینەبەر. تەندروستی لەخۆیەوە دروستنابێت. تەندروستی باش پێویستی بە تەژیانی باش، بەختەوەری ڕاستەقینە هەیە. نکوڵیناوەت کە پێگەی تەندروستی لە ژیانی بەختەوەریدا ونناکرێت و تامی لە ژیانا دەمێنێتەوە.

پزیشکی پێویستی بە فەلسەفە هەیە؟

لەگەڵ بڵاوبوونەوەی پەتای کۆرۆنا بابەتی پزیشکی هاتە نێو گفتوگۆکان و پزیشك وەك زۆرترین قسەکەری ڕۆژانە دەرکەوت. لایسەرەوە لە ڕوانگەی ئاندرێ کۆنت-سپۆنڤیلەوە ئەوە ڕاڤەکرا کە دانایی چییە و لە چ پەیوەندییەکیشدایە لەتەك فەلسەفە و دواتر لەتەك تامی ژیان و بەختەوەریدا. لێرەوە ئاقاری وتنەکانمان بە شێوازێکی دی دیزایندەکەین. گفتوگۆی بابەتی پزیشکی و فەلسەفە، پزیشك و فەیلەسوف بەجۆرێك دەجووڵێنین کە ئاسان لە بەردەم ئەو جۆرە پرسیارە هزریانەدا بکەینەوە کە تاکی ئەمڕۆ لە ئێستادا پێویستییەتی. گفتوگۆی ئەوەی کە پزیشکی پێویستی بە فەلسەفەیە، ئەم باسە لە کۆنت-سپۆنڤیلەوە دەستپێناکات و گفتوگۆیەکی دێرینی فەلسەفی لەو بارەوە لە ئارادایە. دەستپێکە یۆنانییەکەی بە هیپۆکراتەس Hippocrates دەگەڕێتەوە کە بە باوکی پزیشکی دەتەناساندن. بەپێی ئەوەی لێرە قسەمان لە ئاندرێ کۆنت-سپۆنڤیلە، کە لە هەنووکەدا بەشێکە لە فۆڕمی بیرکردنەوەکانی فەلسەفەی هاوچەرخی فەڕەنسی یان یەکێکە لە بەرهەمهێنەرانی فۆرمی بیرکردنەوە لەناو فەلسەفەی هاوچەرخی فەرەنسی، بە پێویستی دەزانین لەو بارەیەوە وتنەکانی بخەینە بەرباسی فەلسەفییەوە. ئەمە وادەکات بڵێین فەلسەفەکردن بە ئەم فەیلەسوفە فەرەنسییە بژاردەیە لەبەردەم ئازادی ژیان و گوزارەکردن لە بۆچوونی خۆی. لە لێدوانێك کە ژێرار ئۆسترمان Gérard Ostermann، پرۆفیسۆر لە سیکۆتێراپی (چارەسەرسازیدەروونی Psychotherapy) ، لەتەك کۆنت-سپۆنڤیل لە “گۆڤاری سایکۆمیدیا” ئەنجامیداوە دەبینین کۆنت-سپۆنڤیل ئاماژە بەوە دەکات کە، فەیلەسوف توانای عەقڵی خۆی بە گەیشتن بە جۆرێك لە دانایی بەکاردەهێنێت. هەر ئەو داناییەشە کە ژیانێکی ئازاد و بەختەوەر بە فەیلەسوف دابیندەکات. بەمە فەیلەسوفبوون تەقەلایەکە بە بیرکردنەوەیە لە ژیانی خۆت و لە بیری خۆت. ئەم بیرکردنەوەیە لە ژیانی خۆت، بە کۆنت-سپۆنڤیل، بە مانای نقووبوون لە جیهان، لە کۆمەڵگە و لە مێژوو دێت. ئەمەش خۆشی و شادیهێنەرە. ئەم خۆشی و شادییە ئەو داناییە دەیهێنێت کە فەیلەسوف لەڕێگای بیرکردنەوەوە پەیدەکات. هیچ شتێکی تر (نە مادەیهێشبەر نە کەینی فیلایەك) جگە لە دانایی ناکارێت ئەم بەختەوەرییە دابینبکات.

نیچە پێماندەڵێت گشت فەیلەسوفێك شتێکی لە پزیشکی تێدایە و پێچەوانەکەشی هەر ڕاستە. فەیلەسوف پزیشکی شارستانییە (نیچە). کۆنت-سپۆنڤیل وایبۆدەچێت کە گشت یۆنانییە کۆنەکان باوەڕیان بەمە هەبووە. یەك لەو فەیلەسوفانەش کە داکۆکی لەمە کردووە ئەپیکۆری

ئازیزە. بەپێی ئەپیكتێر""لاوەك هەروەك پیرەك دەتوانێت دەست بە فەلسەفە بكات. بەهیچ یەكێكیان درەنگ نییە ڕۆحی خۆی تەندروستبكات"". بەواتایەكیتر، هەرگیز زوو یان درەنگ نییە بە فەلسەفەكردن، لەبەرئەوە هیچكات زوو یاخود درەنگ نییە بە خۆتیماركردن. تەمەن مانای بۆ پزیشكی نییە، ئەوەش پزیشكی مناڵان (Pediatrics) و پیرناسەكان (Gerontology) چاك دەیزانن. لەبەر هەمان هۆكار تەمەن بۆ فەلسەفەش بوونی نییە. كۆنت-سپۆنقیل لەمەوە جەخت لەوە دەكات كە تەمەن نە بۆ پزیشكی و نە بۆ فەلسەفە مانای نییە. بەڵێ ئەمە تاڕادەیەك ڕاستە كە تەمەن بە سوودوەرگرتن لە فەلسەفە یان پزیشكی مانای نییە، بەڵام ئەمە ئەوە ناگەیەنێت كە مرۆڤ هەچكات ویستی دەبێتە پزیشك. مرۆڤ دەكرێت لە هەچ تەمەنێكدا بێت نەخۆشبكەوێت و فەلسەفەش بكات. كۆنت-سپۆنقیل وتەنی ڕاستییەك لێرە هەیە كە دەبێت بوترێت: ئەم هاوشێوەكردنەی نێوان فەلسەفە و پزیشكی هەڵەیەكی تیایە. بۆ یۆنانیە كۆنەكان فەلسەفە پزیشكیی بووە، بۆ ئێمەی سەردەم پزیشكی پتر لەوە خۆی دەردەخات. ئەڵبەتە لەبەر سێ هۆكار: هۆكاری یەكەم ئەوەیە كە ماوەیەكی زۆر، بەتایبەت لە سەدەی 19 (لە فەڕەنسا لەسەر دەستی François Magendie و Claude Bernard) دواتر لە سەدەی 20 دەبینین كە پزیشكی بووەتە زانست، یان هەروەك كەنگویلەم Canguilhem دەڵێت بووە تەكنیك، یان هونەری یەكگرتنەوەی زانستە جیاكان. پزیشكی لەبەر جەوهەرەكەی بووە زانست هەرچی فەلسەفەیە ناتوانێت ببێت بەوە. ئەمەش وادەكات ئەو ئایدیایە پەسەندنەكرێت كە فەلسەفە دەكاتە پزیشكی. تەنانەت نابێتە پزیشكی ڕۆحیش. هۆكاری دووەم كە وادەكات لە ئەمڕۆدا بیر لەوە نەكەینەوە فەلسەفە دەرمانی ڕۆحە ئەوەیە كە تەندروستی ڕۆح، لەگەڵ كاتدا، چارەسەركەر (thérapeute- therapist) ێكی بەخۆی دۆزیوەتەوە كە فەیلەسوف نییە، بەڵكو پزیشكیدەروونی و سایكۆتەراپیەت (چارەسەركەریدەروونی (psycotherapist- psychothérapeute)) ە. هەر لەبەرئەوەی پزیشك هەیە ناتوانین تەندروستی ڕۆحی بكەینە ئامانجی فەلسەفە. دوا هۆكار ئەوەیە كە ناتوانین ئەو ئایدیایە پەسەندبكەین كە فەلسەفە پزیشكیی ڕۆحە. بەپێی تێگەیشتنی كۆنت-سپۆنقیل ئەمە بەلانی كەمەوە لەم خاڵەدا (بەهۆی گەشەی پزیشكی، دەروونناسی و پزیشكی دەروونیەوە) لە یۆنانییە كۆنەكان ڕوونترین: ئەمە دەزانین كە دانایی ناشێت لە تەندروستی دا پووختبكرێتەوە. لێرەوە كۆنت-سپۆنقیل دەپرسێت: دانایی چییە؟ دانایی هونەری ژیانە بە بەختەوەریەوە یان بەختەوەری و هێمنیە لە ڕاستییدا. ئەم بەختەوەرییە لە تەندروستیدا پووختناكرێتەوە. واتە دانایی توانای ژیانە بەجۆرێكی كاریگەر لە جیهانێكی ڕاستەقینەدا. بۆ فەیلەسوف،

ب□ بۆچوونی کۆنت-سپ□نقیل، بیرکردنەوە لە ساناکردنی ژیان و لە زیاد ل□ پێویست خۆشگوزەرانکردن ئامانج نییە، ئامانج بیرکردنەوەیە لەوەی کە ڕاستە. لە دیدی عەقڵ و فەلسەفەوە ئەو ڕاستییەی دەمانکوژێت لە درۆیەك باشترە کە ژیان دروستدەکات. ئەو ڕاستیی□ی ئازار دەهێنێت چاترە لەو وڕێنەیەی باشە دەهێنێت. ڕەنگە ئێوە پێتانوا بێت ئەمە بۆ پزیشك بەو جۆرە نییە (لێرە قسەکەی کۆنت-سپ□نقیل ئاڕاستەی ژێرار ئۆستێرمان دەکرێت کە لە چارەسەرسازید□رروونی دا پرۆفیسۆرە).
کۆنت-سپ□نقیل بەم پسپۆرە دەڵێت: تۆ لە هەقیقەتی نەخۆشەکانت بەرپرسیار نیت، لە تەندروستی نەخۆشەکانت بەرپرسیاریت. گەر باوەڕیشمان بە ئازادی عەقڵ هەبێت ئەوا بیر لەوە ناکەینەوە باش چییە، بیردەکەینەوە بەپێی پێوانە بۆ ئەو ئایدیای ڕاستییەی دەدرێت (سپینوزا) یان شیاوە (مۆنتاین).
لەسەر بنەمای وتنەکانی کۆنت-سپ□نقیل زۆربەی فەیلەسوفە هاوسەردەمەکانی خۆی باوەڕیان بەوەیە فەلسەفە دەرمان نییە، بەڵام پێشیانوایە پزیشکی دەتوانێت فەلسەفەیەکی نایاب دروستبکات. فەلسەفە شتە پێویستەکەیە کەچی ئامانجی سەرەکی فەلسەفە داناییە، واتە بەختەوەری و ئارامی. ئەوەتا نەخۆش بە دکتۆر دەڵێت: “دکتۆر من غەمبار، ماندوو و ڕاڕام: دەتوانن شتێکمبدەنێ تا پێیچاکبب□و□؟” ک□نت-سپ□نقیل لەوە تێدەگات کە خەمۆکی جارجارە بکوژە، چونکە دایکی بەوە مردووە، وەکیتریش چارەسەری خەمۆکی لەئێستادا ڕوو لە باشییە. ئەم بیرمەندە گومانناکات کە ڕاڕایی، غەم و ماندوبوون هەن. لەوەش حاڵییە بەد بەختی، غەم، بێزاری و ڕاڕایی نەخۆشی نیین. ئاساییە جارجارە ڕاڕا و ماندوو و عەمبارین. گشت ئەمانەش بەشێکن لە مرۆییبوونمان. بەپێی ئەوەی مر□قایەتی ناساغی نییە ئیدی ناچێتە سایەی پزیشکییەوە. بۆ کۆنت-سپ□نقیل کێشەکە لەوەدایە ئێمە پزیشکی دەسەپێنین بەسەر ژیانمان و بگرە بەسەر گشت کۆمەڵگەکەشمان. گازندەی شارستانی نوێش دەکات کە بایەخێکی زۆر بە تەندروستی دەدات و پزیشکیش گەورە دەکات. ئەم شارستانیی□ د□ی□و□□ت بەختەوەری بکاتە دوا ئامانجی تەندروستی لەکاتێکا پێشتر بەختەوەری باڵاترین بەها بووە. هەموو ئەمانە لەژێرسایەی پان- پزیشکیگەرایی pan-médicalisme دا ڕوودەدات، کە هەموو شت□□ك بریتییە لە پزیشکی و تەندروستیش دوا ئامانجە.
کۆنت-سپ□نقیل پیشەی پزیشکی بە بەرپەسیار دەزانێت لە سەرهەڵدانی دیاردەی پان-پزیشکیگەرایی. لەم ڕوەوە دەگەڕێتەوە بۆ پێناسەی تەندروستی بەپێی تێگەیشتنی”ڕێکخراوی جیهانی تەندروستی”: تەندروستی نەبوونی نەخۆشی یان لاوازی نییە، تەندروستی بوونی حاڵەتێکە لە باشگوزەرانی جەستەیی، عەقڵیی و کۆمەڵایەتی. جاگەر

وا بەت سێ میلیۆنەك هاوڵاتی بێکار و مەحروم هەن کە پێویستیان بە دەرمانە. ئەم چەند میلیۆنە لە باشگوزەرانی جەستەیی، عەقڵیی و کۆمەڵایەتیدان، بەڵام بێکار و فەرامۆشکراون. بۆیە کۆنت-سپۆنقیل لەم پێناسەیەی"ڕێکخراوی جیهانی تەندروستی"ناکۆکییەك بەدیدەکات. بۆیە دەبێــت بپرســین پـــاتۆلۆژی Pathology چییە؟ ئەمە شتێکە ،کۆنت-سپۆنقیل وتەنی، مـرۆڤ واهەستدەکات حاڵی باش نییە یـان ناتوانێت بە کارەکانی هەستێت. لەسەر بناغەی تێگەیشتنەکانی ژۆرژ کۆنگویلەم Georges Canguilhem نەخۆش ناکارێت ژیانی ئاسای خۆی بژیت و کارەکانیشی پێکدەکەون. جیاوازی نۆرماڵ و نانۆرماڵیش ئەوەیە کە نۆرماڵ هەستدەکات باشە و ئێشی لە هیچ شوێنێك نییە. هەرچی پاتۆلۆژییە واتە بوونی ئێش لە شوێنێك دا. کەسێکە هەست بە ناساغی و پەککەوتووی دەکات. ئەمە بەو مانایەش دێت کە پاتۆلۆژی ناوەکەی بەخۆیەوەیەتی. لە یۆنانیدا بە پاتۆس (سۆز) دێت ،بە واتای ئەوەی دەیچێژین و پیایتێدەپەڕین، جا ئەوە بەدبەختـی بێـت یـان ناخۆشی. لەڕووەوە ئێنج بەباچوون دەبێتە ئێش و بەدبەختیش خۆی وەك نەخۆشی نیشاندەدات. لە پزیشکیشا نۆرماڵبوون Normality بە واتای ئاسـایبوون دێــت، شتێــك کە لادان بێم لا و بەولا ناناسـێت و ڕیشەی وشەکەش لە وشەی “نۆرم” ی لاتینییەوە دێــت. هەرچـی نانۆرمـاڵبوون Abnormalityە بەمانای نائاسایبوون دێت، بە ڕیشەی وشەی omalos ی یۆنانی دەگەڕێتەوە کە بەمانای یەکسان، یەکانگیر و نۆرم دێت. کەچی an omalos) شاز، نانۆرماڵە)- مانای وشەکە بە ناڕێك، نایەکانگیر و زبر (کۆنگویلەم) دەگێڕێت. لەڕە کۆنت-سپۆنقیل بە پشتبەستن بە بەچوونە پاتۆلۆژییەکانی کۆنگویلەم قسەلە قەڵەوی دەکات کە ماوەیەك لە ئەمەریکا ،لەناو هەژار و ڕەشپێستەکانا، شازەکی ئاماری نەبووە. لە دیــدی پـــزیشکییەوە ئەمە نۆرمــاڵنەکراوە. بەپێــی پێـــوانە ئامارییەکان بێت کاتێك هەموو تووشی قەڵەوی دەبن(ئەمەیە زەعیفی شازەکی ئامارییە) شتێکە ئاسای بووەتەوە لەکاتێکا قەڵەوی حاڵەتێکی ناساغییە(پاتۆلۆژییە). نۆرماڵ واتایەکی ئاماری و ئاشتیئامێز نییە، واتـــایەکی دینــــامیکی و ووروژێنەرە. لەبەرئەوەی ژیــــان دینامیکییە ئەمە وادەکات هەموو دەرمانێك ووروژێنەر(پۆلیمیك ،جەنگ، پەکدادان) بێت، ئەمە بەتایبەت کە دەرمان لەتەك نەخۆشیا دەجەنگێت. هەر ئەمەش شتێکمـــان لەســـەر پیشەی پزیشکەکـــان پێـــدەڵێت، بە پزیشکەدەروونییەکانیشەوە، کە لەگەڵ حاڵەتە ناساغەکانا مامەڵەدەکەن نەك ئەو حاڵەتانەی دەگمەنەکی ئامارییە یان شەکەکی کۆمەڵایەتین! لەبەرئەوە پزیشکی بە ئەوە هەیە کە چارەسەر بدات. کۆنگویلەم وتەنی نەخۆشی ئاستەکی ژیانە. شتەکی ئاساییە. لەبەرامبەر ئەوە تەندروستی شتەکی کاتییە. مەترسی نەخۆشیش یەکەکە لە ناواخنەکانی تەندروستی.

بۆیە کۆنت–سپۆنڤیل سەبارەت بەم لایەنە بە گوزارە دەگمەنەکەی مۆنتاین دەگێڕێتەوە: ""تۆ نامریت لەبەرئەوەی نەخۆشیت، دەمریت لەبەرئەوەی لە ژیاندایت"".

بەبۆچوونی کۆنت–سپۆنڤیل فەلسەفە پێش هەموو شتێك دیسپلینێکی ئەکادیمی نییە، حاڵەتێکی مرۆییە. بۆیە پزیشکەکان وەك هەموو مرۆڤێك پێویستیان بە فەلسەفەکردنە. پزیشکەکان لە دیدی ڕەوشتییەوە پێویستیان بە فەلسەفەکردنە، ئەمە بەسەر هەموو پیشەیەکدا پەیڕەوناکرێت. پزیشکەکان بەپێی پسپۆرییان ڕووبەڕووی زۆرترین سەختی دەبنەوە: ناخۆشی، نەخۆشی، مەرگ، ئەمەش واتە پزیشکی پیشەیەکی تراژیدییە. سەختییەکانیش هەر ئەوانە نیین. پزیشکەکان لەگەڵ ئەویتر ڕووبەڕووی سەختی دەبنەوە. بۆ؟ لەبەرئەوەی خود بابەتی پزیشکییە، هاوکات پیشەی پزیشکی ڕەوشتییە. پزیشکەکان لەگەڵ خۆشیانا ڕووبەڕووی سەختی دەبنەوە. باشە بۆ؟ لەبەرئەوەی پزیشکەکان پیشەیەکی گۆشەگیرئامێزیان هەیە. سەرئەنجام، کۆنت–سپۆنڤیل پێیوایە لەنێوان ئەمی فەیلەسوف و ئەویتری پزیشکدا، ئەمی فەیلەسوف پێویستی بەوە نییە ببێتە پزیشك، هەرچی ئەویتری پزیشکە پێویستی بەوەیە ببێتە فەیلەسوف، هیچ نەبێت لەبەر خاتری نەخۆشەکانی. تەنانەت کۆنت-سپۆنڤیل لە لێدوانێکی تردا باوەڕی وایە پزیشکی تەنیا بریتی نییە لە تەندروستی. پزیشکی شتێکی ئاڵۆز و دژوارە. واتە لە تەندروستی گەورەترە. هەرچی داناییە ئەوە دەکەوێتە پاش تەندروستییەوە.

لە خەمەکییەوە بۆ فەلسەفە

گومانی ناوێت کۆڤید-19 بەپێی قەبارەی خۆی خەمەکی لەتەك خۆیدا بەهێناین و ئەوەش کرۆك و سیمای ژیانمانی گۆڕی. فەلسەفە کار لەسەر هاتنەدەرەوە لەم خەمەکییە دەکات. فەلسەفە، کە هەڵوەستەکردنە بەرامبەر بە خودی خۆ و جیهانی دەرەوەی ئەم خودە، سازێنەر و بەدارکەرەوەی ئەو پرسیارانەشە مانا بە ژیانمان دەدەن. چی مانا بە ژیانمان دەدات؟ ئازادی؟خۆشەویستی؟ بەختەوەری؟ هەموو ئەمانە باشەن و فریادڕەسیشن. لەم سەنگەرەوە بەوە دەگەین کە هاتنەدەرەوەمان لە خەمەکی ئیشی فەلسەفەیە. ئیشی فەلسەفە کارکردن لەسەر ڕەحمان و دەربازبوونمان لە دۆخە چەقبەستووەکان. ئاشنابوونیش بە فەلسەفەی ئەپیکۆر Epicurus سەرەتای دابڕانمانە لە خەمەکی. ئەمەش بەجۆرێك لە جۆرەکان کۆنت-سپۆنڤیل تامیکردووە. تامی فەلسەفەی ئەپیکۆر تایبەتمەندی خۆی هەیە. ئەم تامە شیفایە، شیفا دەرمانە. فەلسەفە دەرمانی هاتنەدەرەوەیە لە ناساغی. ئەپیکۆر بە زۆرێك لە بیریارانی

ڕۆژئاوا پەناگای بەختەوەرییە، کانیاوی چێژ و خۆشییە. ساردی خەمەکی فەیلەسوف لەناو گەرمایی فەلسەفەی ئەپیکۆر دەتوێتەوە. هزری ئەپیکۆر دەرمانی ڕاڕایی و پەشێوی ڕۆحە.

ئەو قسانەی لای سەرەوە لەسەر ئەو بناغەیە پەسەنددەکەین کە کۆنت-سپۆنڤیل ئەو فەیلەسوفە فەرەنسییەیە لە خەمەکی ژیانەوە، لە خەمەکی ناو خێزانەوە (مردنی دایکی بە خەمەکی) بەرەو فەلسەفە هاتووە. بەمە کۆنت-سپۆنڤیل کاری بەئەوە کردووە لەناو فەلسەفەدا هێزی بیرکردنەوەی خۆی بخاتە خزمەتی لاوازییەکانیەوە، ئەو لاوازیانەی لە ژیانیا هەیبووە. لەکۆتایشا خۆشەویستی بۆ ژیانی گێڕیوە بۆ کردەیەك لە فەلسەفەکردن کە ئەوەش لەگەڵ زەبری ژیانا ڕووبەڕوویکردەتەوە.

ئەمە وادەکات ئەم فەیلەسوفە بڵێت: لەئێستادا لە ڕۆژئاوا گەڕانەوەیەك بۆ فەلسەفە لە ئارادایە کە هۆیەکەی بۆ زۆر شت دەگەڕێتەوە لەوانە: فەلسەفەکردن واتە خوڵقاندنی وەڵام بۆ پرسیارە بێ وەڵامەکان، پاشەکشەی ئەدیۆلۆژیا و ئاینەکان، حەماسی خەڵك بۆ فەلسەفە، کە ئەوەش لەم دواییە وەك شێوازێك لە نەشونمای کەسێتی خۆی دەردەخات. باشە فەلسەفە بۆچی دەکارێت ئەوە بکات؟ کۆنت-سپۆنڤیل لە وەڵامی ئەم پرسیارە، کە پێشتریش لەگەڵ پزیشکێکی دەروونی (کریستۆف ئەندرێی) باسیکردووە، پێیباشترە مرۆڤ غەمبار بێت تا بە درۆ بەختەوەر بێت. هەرچی پزیشکە دەروونیەکەیە، کۆنت-سپۆنڤیل وتەنی، کاری ئەوەیە وا لە نەخۆشەکانی بکات باش بن تەنانەت ئەگەر توانای ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستیشیان نەبێت. ئەم لایەنە، واتە ڕووبەڕووبوونەوەی ڕاستی، بەپێی بۆچوونی کۆنت-سپۆنڤیل، بۆ فەیلەسوف گرنگی خۆی هەیە. فەیلەسوف، بۆ کۆنت-سپۆنڤیل، کەسێك نییە خەریکی کاری باشە بێت، کاری دروستکردنی بیرکردنەوەیە بەجۆرێکی زێدە باش. لە نێوان ڕاستی و بەختەوەریشدا فەیلەسوفێکی وەك کۆنت-سپۆنڤیل ڕاستی هەڵدەبژێرێت، هەرچی پزیشکە دەروونیەکەیە، بە قسەی ئەم بیرمەندە، تەندروستی هەڵدەبژێرێت. لەم بارەیەوە ئەوەشمان بۆ دەگێڕێتەوە کە جارێکیان لە کۆتای ساڵی خوێندن خوێندکارێك پێیوتووە: پێش کۆرسەکەی تۆ بەختەوەرتربووم. ئەم قسەیە بۆ کۆنت-سپۆنڤیل کاریگەری خۆی هەبووە و ئەوەشی گەیاندووە کە فەلسەفە بەرچاوڕوونی بە مرۆڤەکان دەدات و ئاشناشیان دەکات بە ڕاستی بەس بەختەوەریاننناکات. ئەمە دەشێت بەو مانایەش ڕاڤەبکرێت کە گەیشتن بە ڕاستی دەکرێت بە بەختەوەری بگۆڕدرێت. واتە ئەو ڕاستییەی بەهۆی فەلسەفەوە پێیدەگەین بەختەوەری بەخشە.

ژێدەر:

لە بەشی 18دا ئاماژە بە تەکەای پەراوەز و سەرچاوەکان دەکەین.

-――――――――――――――――

[بۆ خوێندنەوەی بەشەکانی تر، کلیکی ئێرە بکەن …….]